ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889

An International Peer Reviewed & Referred

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

राष्ट्रीय उच्चस्तर शिक्षा अभियानातंर्गत समुदाय महाविद्यालये - एक आव्हान

प्रमोद आत्माराम अहिरे , Ph.D.

शिक्षणशास्त्र विभाग प्रमुख, भुसावळ कला, विज्ञान आणि पु. ओं. नाहाटा वाणिज्य महाविद्यालय, भुसावळ

प्रस्तावना :-

भारतातील उच्च शिक्षणक्षेत्रात वित्तपुरवठा करून विकास साधणारी `रूसा` (RUSA) ही योजना, केंद्रशासनाद्वारा पुरस्कृत आहे. राष्ट्रीय विकास परिषदेने बाराव्या पंचवार्षिक योजनेचा भाग म्हणून सदर योजनेला मान्यता दिली. नंतर शिक्षणाच्या केंद्रीय सल्लागार मंडळाने (CABE) या योजनेला मंजूरी दिली. नंतर केंद्राच्या वित्त व खर्च समितीने (EFC), वित्त विषयक कॅबिनेट समितीने (CCEA) आणि केंद्रीय मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाने (MHRD) सर्व शिक्षा अभियान (SSA) व राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान (RMSA) यांच्यासोबत या योजनेला मंजूरी दिली.

ही योजना बाराव्या व तेराव्या योजनेतील भाग म्हणून घटकराज्ये, केंद्रशासित प्रदेशातील महाविद्यालये, विद्यापीठांना उच्चशिक्षणातील समानता (Equity) उपलब्धता (Access) व गुणवत्ता (Excellence) साध्य करण्यासाठी वित्त पुरवठा करणार आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

समस्या विधान :-

रूसा योजनेचे स्वरूप, वैशिष्टये, घटक पाहून त्यातून समुदाय महाविद्यालयाचे वर्तमान काळाच्या पार्श्वभूमीवर असलेले आव्हान, कार्यपध्दती तपासणे.

उद्दिष्टये :-

1) केंद्राच्या बाराव्या पंचवार्षिक योजनेचा भाग म्हणून मान्यता मिळालेल्या राष्ट्रीय उच्चस्तर शिक्षा अभियानाची चिकित्सा करणे.
2) रूसा योजनेची वैशिष्टये, उद्दिष्टये, घटक तपासणे.
3) रूसा योजनेनी विशद केलेल्या भविष्यकालीन आव्हानांचा आढावा घेणे.
4) समुदाय महाविद्यालयांची संकल्पना, स्वरूप, उद्दिष्टये, अभ्यासक्रम यांचा अभ्यास करणे.

मर्यादा व व्याप्ती :-

1) रुसा योजनेची अंमलबजावणी, त्यातील नावीन्य पाहणे.
2) समुदाय महाविद्यालयांतून रूसा योजनेने ठरवलेली मुलभूत उद्दिष्टये सफल होतात की नाही ? याचा केवळ अभ्यास होणार आहे.

संशोधन पध्दती :-

सदर अभ्यासासाठी आशयविश्लेषण पध्दती वापरण्यात आली. राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान आणि समुदाय महाविद्यालय या दो-न मुख्य घटकांना निवडून त्यांच्या व्याख्या, स्वरूप, ध्येय, उद्दिष्टये, वैशिष्टये, कार्यप्रणाली अशा विविध उपघटकांबाबत माहिती गोळा करून, त्याचे वर्गीकरण, विश्लेषण व वारंवारिता पाहिली गेली. त्यानुसार निरीक्षणे घेऊन निष्कर्ष काढण्यात आले.

रूसाचे धोरण :- घटकराज्याच्या उच्चशिक्षण व्यवस्थेत कार्यक्षमता, पारदर्शकता, संवेदनशीलता व जबाबदारीच्या भावनेने समानता उपलब्धतता व गुणवत्ता मोठया प्रमाणात आणणे.

रूसाची उद्दिष्टे :-

1) बाराव्या योजनेत उच्चशिक्षणातील विद्यार्थी नोंदणी (GER) 25.2 % इतकी आणि तेराव्या योजनेत (GER) 32 % पर्यंत वाढविणे.
2) विहित निकषानुसार घटकराज्याच्या उच्चशिक्षणाची सर्वांगीण गुणवत्ता वाढविणे.
3) गुणवत्ता खात्रीसाठी गुणांकन व मानांकन व्यवस्था स्विकारणे.
4) राज्य उच्चशिक्षण परिषदा (SHECS) निर्माण करण्यासाठी उत्तेजन देणे.
5) उच्चशिक्षण उपलब्धततेचा प्रादेशिक असमतोल दुरूस्त करणे.
6) शासनाच्या कौशल्य विकास विकासाच्या प्रयत्नांना सुसंघटीत करणे.
7) संशोधन व नवोपक्रमाचे वातावरण निर्माण करण्यास मदत करणे.
8) उच्चशिक्षण संस्थामधील शिक्षकांना गुणवत्ता व कौशल्य विकासाची खात्री देणे.

रूसाची वैशिष्टये :-

1) ही योजना अनुदान वाटपाची एक छत्री योजना म्हणून एक मिशनच्या स्वरूपात राबवली जाणार आहे. ही योजना घटक राज्याच्या इतर योजनांच्या सोबतच राबवली जाणार आहे.
2) या योजनेअंतर्गत निकषांवर आधारित व प्रत्यक्ष काम करण्यावर आधारित अनुदानाचे वाटप होणार आहे.
3) घटकराज्य आणि त्याच्यातील संस्था यांच्या शैक्षणिक, प्रशासकीय आणि अंमलबजावणीतील सुधारणांच्या वचनाच्या अटीवर फंड मिळणार आहे.
4) या योजनेअंतर्गत मिळणारे अनुदान हे राज्याच्या उच्च शिक्षण परिषदेच्या पडताळणी द्वारा शिक्षणातील समानता, उपलब्धता आणि गुणवत्ता या निकषावर मिळणार आहे.
5) केंद्र व राज्य सरकार यांच्यातील अनुदानाच्या रकमेचा भाग विशिष्ट सुत्रानुसार राहील. सर्वसामान्य राज्यांना 65:35 तर उत्तर पुर्वेच्या राज्यांना सिक्कीम, जम्मू काश्मिर, हिमाचल प्रदेश, उत्तराखंड यांना 90:10 असे अनुदान सूत्र मंजूर करून प्रोत्साहन दिले आहे.
6) घटक राज्यांचे अनुदान लोकसंख्येचा आकार, स्त्री पुरूषांची संख्या, राज्य सरकारचा खर्च, उच्च शिक्षण संस्थांची उपलब्धता, शिक्षक विद्यार्थ्यांचे प्रमाण आणि उच्च शिक्षणाची उपलब्धता, समानता व गुणवत्ता यावर अवलंबून राहिल.

रूसा योजनेचे घटक :-

1) नवीन विद्यापीठांची निर्मिती
2) कॉलेजेसचे एक क्लस्टर करून विद्यापीठांची निर्मिती

3) विद्यापीठांच्या मुलभूत रचनेसाठी अनुदान

4) नवीन मॉडेल महाविद्यालये

5) सध्याच्या पदवी महाविद्यालयांचे मॉडेल महाविद्यालयात उन्नयन

6) -नवी-न व्यावसायि महाविद्यालये

7) महाविद्यालयांच्या मुलभूत रचनेसाठी अनुदान

8) संशोधन, नवोपक्रम आणि गुणवत्ता सुधार

9) प्राध्यापक निवड प्रक्रियेला सहाय्य

10) प्राध्यापक क्षमता वाढ

11) उच्चशिक्षणाचे व्यावसायिकरण

12) शैक्षणिक प्रशासकांमध्ये नेतृत्व विकास

13) संस्थात्मक पुर्नबांधणी व सुधारणा

14) मता विकास, तयारी, माहिती संकलन आणि नियोजन

15) माहिती देवाण घेवाणीचे व्यवस्थापन

16) तंत्रनिकेतन संस्थां-ना सहाय्य

17) संशोधन आणि मूल्यमापन यांचे नियंत्रण व्यवस्थापन

रुसा योजनेच्या प्रारूपामध्ये भविष्यकालीन आव्हानांची चर्चा केली आहे. उदा. या योजनेसाठी सविस्तर सर्वे र, व्यवस्थापकीय धोरणांचे विकसन करणे, विद्यापीठ स्तरीय मुलभूत रचनेचा विकास करणे, जागतिक सहभागाला उत्तेजन देणे, प्राध्यापकांची सहभागिता आणि कौशल्य विकास इत्यादी.

ौशल्य विास :- रूसा योजनेच्या प्रारूपात व्यावसायि प्रशिक्षणाचा मोठा अभाव विशद केला असून त्याची गरज स्पष्ट केली आहे. अमेरिकेतील तंत्रनिकेतनासारखी भारतात कम्युनिटी कॉलेजसची शिफारस या ठिकाणी करण्यात आली आहे. इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठाने अकराव्या योजनेत केलेल्या प्रगतीचा उल्लेख करून अशाच प्रगतीचे सातत्य व विस्तार भविष्यकाळासाठी रूसा अंतर्गत अपेक्षित केला आहे.

समुदाय महाविद्यालये (Community Colleges) :-

समुदाय महाविद्यालयामध्ये प्रवेशासाठी कोणत्याही वयाची मर्यादा नाही. समुदाय महाविद्यालय यंत्रणा यशस्वी होण्यासाठी उद्योगधंदे व समुदाय महाविद्यालयामध्ये जवळचे सक्रिय संबंध असतात. उद्योगधंद्याची ही सहभागीदारी-अभ्यास तयार करण्यासाठी, अंशकालीन शिक्षक, सल्लागार मंडळातील सभासदांची निवड, व्यवस्थापकीय मंडळ, सेवापूर्व प्रशिक्षण काळासाठी विद्यार्थी घेणे, त्या विद्यार्थ्यांना नोकरी मिळण्यासाठी मदत करणे इत्यादी कामांसाठी मदत करीत असते. समुदाय महाविद्यालये ही बहुआयामी वस्तुस्थिती असतात. समुदाय आधारित संस्थामधील उपलब्ध मुलभूत रचनेचा जास्तीत जास्त उपयोग करण्यास समुदाय महाविद्यालय परवानगी देते.

समुदाय महाविद्यालयातील मूल्यमापन हे चार पैलुंनी युक्त असते. उदा. स्व-मूल्यमाप-न, जीवन कौशल्यांनी मूल्यमापन, कार्य कौशल्यांनी मूल्यमापन आणि प्रत्यक्ष कामाच्या ठिकाणी शिक्षकाचे, प्रशिक्षकाचे प्रत्यक्ष निरीक्षण व मूल्यां-न.

समुदाय महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांकडून आकारली जाणारी फी प्रभावी आणि परवडण्यासारखी असते.

समुदाय महाविद्यालय हे स्थानिक उद्योगधंद्याच्या कृतीशील सहभाग व सहकार्याशिवाय, औद्योगिक संस्था, ग्रामीण शेतकरी व्यावसायिक व सेवा क्षेत्र यांच्या प्रत्यक्ष सहभाग आणि संयुक्त कार्यक्रमाशिवाय पूर्ण होऊ शकत नाही.

समुदाय महाविद्यालयाची उद्दिष्टये :-

1) ग्रामीण भागातील युवकांच्या क्षमता आणि समुदाय आधारीत कौशल्याना संधटित करून वाढवणे.
2) ग्रामीण भागातील तरूणांची निरनिराळी कौशल्ये वृध्दींगत करण्यासाठी वेगवेगळे अभ्यासक्रम विकसित करणे आणि त्यांची उत्पन्न मिळविण्याची क्षमता वाढविणे.

समुदाय महाविद्यालयाचे अभ्यासक्रम :-

कोणत्याही कम्युनिटी कॉलेजेसचा अभ्यासक्रम हा चार गोष्टींना लक्षात ठेऊन विकसित केलेला असतो. त्या पुढीलप्रमाणे :

1) जीवन कौशल्य (Life Skills) :-

विद्यार्थ्यांना जीवन जगण्यासाठी आवश्यक असलेली कौशल्ये आत्मसात करता यावी ती कौशल्ये या कॉलेजच्या अभ्यासक्रमात समाविष्ट असतात.

2) कार्य कौशल्य (Work Skills) :-

विद्यार्थ्यांना केवळ पुस्तकी ज्ञान न देता प्रत्यक्ष कृती आणि कार्यानुभव देणारी कौशल्ये आत्मसात करता येतील. असा अभ्यासक्रम तयार करण्यात येतो.

3) आंतरवासिता प्रशिक्षण (Internship) :-

विद्यार्थ्यांना केवळ लेखी व तोंडी स्वरूपाचे शिकवून येथे थांबले जात नाही तर त्यांना प्रत्यक्ष प्रशिक्षण देखील पूर्ण करावे लागते. हे प्रशिक्षण त्यांच्या जीवन कौशल्य, कार्य कौशल्य, यांच्या उद्दिष्टांशी निगडीत असते. हे प्रशिक्षण पुर्ण केल्यानंतर विद्यार्थ्याला संबंधित अभ्यासक्रमाचे सिध्दांत आणि प्रत्यक्षकृती हे उत्तम प्रकारे आत्मसात करता येते.

4) रोजगारासाठी पुर्व तयारी :-

समुदाय महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रम पुर्ण केल्यानंतर रोजगार संधी साधता आल्या पाहिजेत. त्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांची पुर्व तयारी होईल याची काळजी अभ्यासक्रम तयार करताना घेतली पाहिजे. सदर महाविद्यालयाचा अभ्यासक्रम तेथील समाजाच्या गरजांना लक्षात घेऊन तयार केला जातो. तो तयार करत असतांना खाजगी क्षेत्रातील उद्योग, उद्योजक, सरकार नियुक्त काही प्रतिनिधी तसेच समाजातील नेते आणि इतर जबाबदार व्यक्ती ते अभ्यासक्रम तयार करतांना आपले योगदान देतात.

अशा प्रकारे उच्चशिक्षण क्षेत्रात शैक्षणिक वर्ष 2013 पासून बाराव्या व तेराव्या योजनाकाळात रूसा ही योजना प्रभावीपणे कार्यान्वित झाली असून त्या अंतर्गत समुदाय महाविद्यालये देशभरात स्थापन होऊन कार्यरत झाली आहेत.

निष्कर्ष :-

1) रूसा योजनेने उच्चशिक्षणात समानता, उपलब्धता, गुणवत्ता आणण्यासाठी प्रयत्न वाढवले आहेत.
2) रूसा योजनेने महत्त्व लक्षात घेऊन बहुतांशी राज्यांनी सदर योजनेत आपला सहभाग नोंदवला आहे.
3) रूसा योजनेत प्रादेशिक असमतोल दुर करण्यास विशेष प्राधान्य दिले आहे.
4) रूसा योजनेत योजनेच्या प्रत्यक्ष अंमलबजावणीचे स्वरूप पाहून पुढील अनुदान वाटप होणारे ही वेगळी गोष्ट आहे.
5) रूसा योजने अंतर्गत शैक्षणिक, प्रशासकीय सुधारणा घडवून आणण्यावर विशेष भर दिला आहे.

6) रूसा योजनेतून पुढील भविष्यातील आव्हानांचे स्पष्ट चित्र समोर येऊन त्यासाठी मॉडेल कॉलेज, प्राध्यापकांचा सक्रिय सहभाग, विद्यार्थ्यांचा कौशल्य विकास, समुदाय महाविद्यालये इत्यादी प्रत्यक्ष कृती कार्यक्रम देशासमोर ठेवले आहेत.
7) त्यानुसार देशभरात ठिकठिकाणी कम्युनिटी कॉलेजेस स्थापन झाली आहेत.
8) समुदाय महाविद्यालयातून आदिवासी दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांसाठी प्रत्यक्ष कौशल्यावर आधारित, रोजगाराभिमुख, समाजाच्या गरजेनुसार तयार केलेले अभ्यासक्रम राबवले जात आहेत.
9) समुदाय महाविद्यालय कार्यक्रमातून प्रत्यक्ष समानता, उपलब्धता व गुणवत्ता उपयोगिता उच्चशिक्षणात प्रभावीपणे आणली जात आहे.
10) समुदाय महाविद्यालयातील मूल्यांकन व मूल्यमापनदेखील वर्तमान परिस्थितीला न्याय देणारे व पारंपारिक मूल्यमापनातील दोष दुर करणारे आहे.

संदर्भ :-

राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान (Draft Guideline for consultation) Department of Higher Education, Ministry of H. R. D. Govt. of India, October, 2013.

RUSA (National Higher Education Mission) Ministry of HRD in association with the Tata Institute of social sciences, September 2013.

शै□f□□ संशोधन - प्रा. भा. गो. बापट

Educational Research - John Best

शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्त्वे - प्रा. मुळे, प्रा. उमाठे

www.ministryof HRD

www.nmu.ac.in